

B. Radošević-Vidaček, A. Koščec*

EUROPSKA DIREKTIVA O RADNOM VREMENU: IZMEĐU ZAŠTITE ZDRAVLJA RADNIKA I KOMPETITIVNE EKONOMIJE

UDK 331.312:613.6](4-67EU)
PRIMLJENO: 9.2.2006.
PRIHVACENO: 2.1.2007.

SAŽETAK: Europska direktiva o radnom vremenu postavlja minimalne zahtjeve za organizaciju radnog vremena kako bi se zdravlje i sigurnost radnika zaštitili od nepovoljnih učinaka predugog radnog vremena, neodgovarajućih stanki, neodgovarajućih dnevnih, tjednih i godišnjih odmora te od nepovoljnih učinaka noćnog ili smjenskog rada. Direktiva je od prvog prihvatanja (93/104/EC) doživjela određene promjene (2000/34/EC i 2003/88/EC) kako zbog zahtjeva za poboljšanjem sigurnosti i zdravlja radnika, tako i zbog zahtjeva za većom kompetitivnošću europskog gospodarstva. Na osnovi praćenja procesa primjene direktive Europska komisija izradila je novi prijedlog izmjena direktive (COM/2004/0607). Međutim, između predstavnika europskih poslodavaca i radnika, kao i između Europskog parlamenta i nekih članica Europskog vijeća postoje nesuglasice o odredbama koje omogućuju individualno izuzeće od maksimalnog trajanja radnog tjedna, odredbama koje definiraju rad u pripravnosti, te odredbama koje produljuju referentno razdoblje za računanje maksimalnog trajanja radnog tjedna od 4 mjeseca na 12 mjeseci. Stoga odluka o dopunjenom prijedlogu izmjena direktive (COM/2005/0246) još nije donesena.

Ključne riječi: *tjedno radno vrijeme, stanaka, dnevni odmor, tjedni odmor, godišnji odmor, smjenski rad, noćni rad, referentna razdoblja, rad u pripravnosti, individualno izuzeće*

UVOD

Organizacija radnog vremena uključuje organizaciju trajanja i rasporeda rada te njihovu varijabilnost u sklopu referentnog razdoblja koje može biti dan, tjedan, mjesec ili godina dana. Sa stajališta radnika, organizacija radnog vremena važna je zbog svoje izravne povezanosti sa zdravljem i sigurnošću na radu, kao i zbog interakcije s drugim aspektima života pojedinca unutar 24 sata. S jedne strane, radno vrijeme može

biti u interakciji sa zadovoljavanjem osnovne biološke potrebe pojedinca za spavanjem. S druge strane, ono je u interakciji s obavljanjem niza izvanradnih socijalnih aktivnosti te određuje kompatibilnost između obiteljskog i profesionalnog života. Rezultati brojnih istraživanja upućuju na povezanost nekih karakteristika organizacije radnog vremena sa sigurnošću i zdravljem radnika.

SIGURNOST I ORGANIZACIJA RADNOG VREMENA

Postoje različiti problemi vezani uz istraživanja sigurnosti rada u terenskim uvjetima.

* Dr. sc. Biserka Radošević-Vidaček, dr. sc. Adrijana Koščec, Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada, Ksaverska c. 2, 10000 Zagreb.

Primjerice, nesreće i ozljede često se ne mogu uspoređivati između smjena zbog toga što je rizik u različitim smjenama *a priori* drugačiji ili zato što postoje razlike u prijavljivanju nesreća u različita doba dana. U istraživanjima u kojima su kontrolirani ti problemi utvrđene su jasne promjene u relativnom riziku od nesreća i ozljeda u funkciji trajanja radnog vremena (Åkerstedt, 1995., Folkard, 1997., Folkard, Tucker, 2003., Haenecke i sur., 1998., Nachreiner 2000., Nachreiner i sur., 2000.). Utvrđeno je da rizik raste približno eksponencijalno s trajanjem rada, tako da je tijekom 12-tog radnog sata rizik više nego dvostruko veći u odnosu na rizik tijekom prvih 8 sati rada.

Ispitivanje relativnog rizika od ozljeda na radu u tvornici u kojoj je stanica slijedila nakon svakog dvosatnog radnog razdoblja (Tucker i sur., 2003.) pokazalo je da rizik od ozljeđivanja raste približno linearno tijekom dvosatnog rada nakon stanke te je u posljednjih pola sata rada prije stanke gotovo dvostruko veći nego u prvih pola sata nakon stanke.

Ispitivanja relativnog rizika od ozljeda i nesreća u različitim smjenama (Levin i sur., 1985., Quaas, Tunsch, 1972., Smith i sur., 1994.) pokazala su da rizik raste relativno linearno od jutarnje, preko poslijepodneve do noćne smjene, tako da je u poslijepodnevnoj smjeni rizik veći 18%, a u noćnoj smjeni 30% u odnosu na jutarnju smjenu (Folkard, Tucker, 2003.). Ispitivanja promjene rizika od ozljeđivanja i nesreća u funkciji trajanja samo noćne smjene (Adams i sur., 1981., Åkerstedt, 1995., Macdonald i sur., 1997., Ong i sur., 1987., Smith i sur., 1994., Smith i sur., 1997., Tucker i sur., 2001., Wagner, 1988.) pokazala su da rizik raste približno 20% između prvog i drugog sata rada, a nakon toga linearno pada do kraja rada u noćnoj smjeni za ukupno 50% te je najmanji između 5 i 6 sati ujutro (Folkard, Tucker, 2003.). Istraživanja koja su se bavila promjenama relativnog rizika od ozljeđivanja i nesreća u funkciji slijeda četiri sukcesivna radna dana (Folkard, Tucker, 2003., Quaas, Tunsch, 1972., Smith i sur., 1994., Wagner, 1988.) pokazala su da rizik raste u funkciji slijeda dana. Kad se radilo o noćnim smjenama, rezultati su pokazali da je druge noći rizik veći 6%, treće noći 17% i četvrte noći 36% nego prve noći. Kad se radilo o sukcesivnim jutarnjim ili dnevnim smjenama, drugog dana rizik je bio veći 2%, trećeg dana 7% i četvrtog radnog dana 17% u odnosu na prvi dan u slijedu.

ZDRAVLJE I ORGANIZACIJA RADNOG VREMENA

Istraživanja odnosa između organizacije radnog vremena i zdravlja radnika pokazala su da je rad koji redovito traje dulje od 48 sati tjedno značajan radni stresor. Takav rad smanjuje zadovoljstvo poslom, pojačava djelovanje drugih stresora te predstavlja značajni rizik za mentalno zdravlje (Ezoe, Morimoto, 1994., Houston, Allt, 1997., Kirkaldy i sur., 1997., Maruyama, Morimoto, 1996.). Individualne razlike u stavovima prema radu i radnoj motivaciji mogu modificirati reakcije na radne stresore, ali nije poznato mogu li ove individualne razlike ili varijacije u fiziološkim reakcijama na stresor smanjiti dugotrajni rizik za zdravlje.

Ispitivanja su pokazala da rad koji redovito traje dulje od 60 sati, odnosno dulje od 50 sati tjedno povećava rizik od nastanka kardiovaskularnih bolesti (Buell, Breslow, 1960., Hinkle i sur., 1968., Russek, Zohman, 1958., Sokejima, Kagamimori, 1998., Thiel i sur., 1973.). Nadalje, kod duljeg trajanja rada veća je prevalencija nespecifičnih ili tjelesnih simptoma (glavobolje, mučnine, nesanice, iscrpljenosti, depresije) i oblika ponašanja koji negativno djeluju na zdravlje, kao što su to pušenje, uzimanje stimulatora, loša i neredovita prehrana, neredovito spavanje (Maruyama, Morimoto, 1996., Proctor i sur., 1996., Raggatt, 1991., Westman i sur., 1985.). Povećavaju se i problemi u socijalnom i obiteljskom životu, posebno kad rad traje dulje od 50 sati tjedno (Galambos, Walters, 1992.).

Iz brojnih istraživanja smjenskog rada jasna je veza smjenske organizacije radnog vremena s problemima vezanim uz spavanje koji uključuju probleme s uspavlivanjem, skraćeno spavanje i pospanost za vrijeme radnog vremena (Åkerstedt, 2003., Lavie i sur., 1989.). Pored toga pokazalo se da je izloženost smjenskom radu povezana s kardiovaskularnim bolestima (Alfredsson i sur., 1982., Angersbach i sur., 1980., Kawachi i sur., 1995., Knutsson i sur., 1986., MacNamee i sur., 1996., Strenland, Fine, 1996., Tuchsens, 1993.), gastrointestinalnim bolestima (Ihre, Muller, 1943., Segawa i sur., 1987.) te problemima vezanim uz trudnoću (Armstrong i sur., 1989., MacDonald i

sur., 1988., Xu i sur., 1994.). Zbog deprivacije spavanja, desinkronizacije cirkadijurnih ritmova ili problema s uzimanjem lijekova smjenski se rad dovodi u vezu i s pogoršanjem postojećih bolesti kao što su to epilepsija, dijabetes ili astma.

DIREKTIVA O ORGANIZACIJI RADNOG VREMENA EUROPSKOG VIJEĆA I PARLAMENTA

Europska unija donijela je smjernice o nekim aspektima organizacije radnog vremena imajući na umu dvojaku svrhu. Glavna je svrha smjernica zaštita zdravlja i sigurnosti radnika, ali bi one trebale biti i odgovor na potrebu europskih zemalja da u uvjetima suvremenog svjetskog tržišta imaju fleksibilno i kompetitivno gospodarstvo. Prva je direktiva o organizaciji radnog vremena

donesena 1993. godine (1993/104/EC), a neke izmjene i dopune izvršene su 2000. godine (2000/34/EC). Danas važeća direktiva prihvaćena je 2003. godine (2003/88/EC).

Direktiva 2003/88/EC definira osnovne pojmove vezane uz radno vrijeme koji su potrebni za jasno razumijevanje njezinih odredaba i sadrži odredbe koje se odnose na tjedno radno vrijeme i različite vrste odmora, na trajanje noćnog rada i mjere za zaštitu zdravlja noćnih i smjenskih radnika te važenje drugih smjernica o radnom vremenu za neke specifične slučajeve. U direktivi su propisana referentna razdoblja u kojima trebaju biti zadovoljene odredbe o trajanju radnog vremena te se navode i određeni izuzeci od primjene njezinih odredaba.

Pojmovi koje definira Direktiva 2003/88/EC prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Definicija pojmova vezanih uz organizaciju radnog vremena iz Direktive 2003/88/EC

Table 1. Definition of the terms used in the working time organization in the Directive 2003/88/EC

Pojam	Definicija
Radno vrijeme	Svako razdoblje u kojem radnik radi, na raspolaganju je poslodavcu i za njega obavlja aktivnosti i obveze u skladu s nacionalnim zakonodavstvom.
Vrijeme odmora	Svako razdoblje koje nije radno vrijeme.
Noćno razdoblje	Razdoblje od najmanje 7 sati koje je određeno nacionalnim zakonodavstvom, a koje mora uključivati razdoblje između ponoći i 5:00 sati.
Noćni radnik	Radnik koji uobičajeno radi barem 3 sata u okviru noćnog razdoblja, odnosno radnik koji određenu proporciju svojeg godišnjeg radnog vremena obavlja u noćnom razdoblju što je definirano ili nacionalnim zakonodavstvom ili kolektivnim ugovorom.
Smjenski rad	Način organizacije rada u kojem radnici mijenjaju jedni druge na istom radnom mjestu prema određenom rasporedu, uključujući rotirajući raspored, koji može biti kontinuiran ili diskontinuiran, koji uključuje potrebu da radnik radi u različita doba dana tijekom zadanog broja dana ili tjedana.
Smjenski radnik	Radnik čiji je raspored dio smjenskog rada.
Mobilni radnik	Radnik koji je zaposlen kao član putujućeg ili letačkog osoblja nekog poduzeća koje pruža usluge prijevoza putnika i stvari cestom, zrakom ili vodenim putem.
Rad na moru	Rad koji se većinom izvodi na ili s instalacija na moru (uključujući bušači toranj) direktno ili indirektno u vezi s istraživanjem, ekstrakcijom ili eksploatacijom mineralnih resursa, uključujući ugljikovodike, te ronjenje u vezi s takvim aktivnostima koje se izvodi s neke instalacije ili plovila.
Odgovarajući odmor	Redoviti odmori određenog trajanja, koji su dovoljno dugi i kontinuirani tako da onemogućavaju ozljeđivanje samih radnika, njihovih suradnika ili drugih osoba te da onemogućavaju kratkoročno ili dugoročno oštećivanje njihovog zdravlja, a koji bi mogli nastati kao rezultat umora ili nepravilnog rasporeda rada.

Odredbe o trajanju tjednog radnog vremena i različitim vrstama odmora

Direktivom je određeno da prosječno tjedno radno vrijeme, uključujući i prekovremeni rad, ne smije biti dulje od 48 sati. Ako radni dan traje dulje od 6 sati, za vrijeme rada treba postojati stanka. U 24-satnom razdoblju propisan je dnevni odmor neprekidno u trajanju od najmanje 11 sati. Tjedni odmor propisan je u trajanju od neprekidno 24 sata, uz 11 sati dnevnog odmora. Kad postoje objektivni, tehnički ili organizacijski uvjeti koji onemogućuju 35-satni tjedni odmor, tjedni odmor treba trajati najmanje 24 sata. Plaćeni godišnji odmor propisan je u trajanju od najmanje 4 tjedna. Postoji prijelazno trogodišnje razdoblje za potpunu primjenu ove odredbe (najkasnije do 2009. godine). U prijelaznom razdoblju radnik ima pravo na plaćeni godišnji odmor od najmanje 3 tjedna.

Odredbe o noćnom i smjenskom radu

Prema odredbama Direktive 2003/88/EC, prosječno radno vrijeme noćnih radnika ne smije u 24-satnom razdoblju trajati dulje od 8 sati. Za noćne radnike koji rade posebno opasne poslove, koji obavljaju fizički teške ili mentalno naporne poslove rad u bilo kojem 24-satnom razdoblju ne smije trajati više od 8 sati.

U svrhu zaštite zdravlja Direktivom su propisani besplatni prethodni i periodički zdravstveni pregledi u redovitim vremenskim intervalima za noćne radnike, premještaj radnika koji imaju zdravstvene probleme vezane uz noćni rad na rad danju - kadgod je to moguće - te mogućnost propisivanja dodatnih jamstava za neke kategorije radnika čije su zdravlje ili sigurnost izloženi riziku u vezi s noćnim radom na razini nacionalnog zakonodavstva. Poslodavci su obvezni izvještavati nadležne službe u slučaju redovitog zapošljavanja noćnih radnika. Zaštita zdravlja i sigurnosti noćnih i smjenskih radnika treba biti u skladu s prirodom njihovog posla, a službe za prevenciju i zaštitu zdravlja trebaju biti jednako dostupne noćnim i smjenskim radnicima kao i radnicima koji ne rade u smjenama.

U Direktivi se navodi da je prilikom organizacije radnog vremena potrebno primjenjivati ergonomsko načelo prilagodbe rada radniku, posebno kad se radi o monotonom radu ili radu s unaprijed zadanim radnim ritmom, a prilikom organizacije radnih stanki treba voditi računa o načelu zaštite sigurnosti i zdravlja radnika.

Primjena drugačijih odredaba o radnom vremenu

Odredbe Direktive 2003/88/EC ne primjenjuju se za ona zanimanja i aktivnosti za koje postoje specifični propisi o radnom vremenu te ako su nacionalnim zakonima, propisima i odredbama propisane povoljnije odredbe o radnom vremenu.

Referentna razdoblja

Direktiva propisuje referentno razdoblje u kojem trebaju biti zadovoljene odredbe koje se odnose na tjedni odmor u trajanju od najviše 14 dana. Referentno razdoblje za maksimalno tjedno radno vrijeme (ne računajući dane godišnjeg odmora ili bolovanja) propisano je u trajanju od najviše 4 mjeseca. Referentno razdoblje za prosječno trajanje noćnog rada nije određeno u Direktivi nego se dogovara između poslodavaca i zaposlenika na nacionalnoj ili regionalnoj razini.

Odredbe o slučajevima i uvjetima nevaženja Direktive i izuzecima od odredaba Direktive

Velik dio Direktive odnosi se na definiranje uvjeta i slučajeva u kojima odredbe Direktive ne važe, odnosno na izuzetke od njezinih odredaba. Prva skupina izuzetaka odnosi se na odredbe o dnevnom odmoru, maksimalnom tjednom radnom vremenu, trajanju noćnog rada i referentnim razdobljima. Ove odredbe ne važe za aktivnosti kod kojih se radno vrijeme ne mjeri i/ili nije unaprijed određeno, ili ga određuju sami radnici kao i za određene kategorije radnika poput menadžera i drugih osoba koje imaju autonomiju u donošenju odluka, obiteljskih radnika te radnika koji obavljaju vjerske ceremonije u crkvama i vjerskim zajednicama.

Druga skupina izuzetaka odnosi se na odredbe o dnevnom odmoru, stanci i tjednom odmoru. Ove odredbe ne važe ako umjesto toga postoji mogućnost kompenzacije pomoću odgovarajućih razdoblja odmora. U iznimnim slučajevima kad nema mogućnosti takvih odmora, mora biti osigurana odgovarajuća zaštita zdravlja i sigurnosti radnika.

Treća skupina izuzetaka odnosi se na slučajeve u kojima ne moraju važiti odredbe o dnevnom odmoru, stanci i tjednom odmoru, trajanju noćnog rada te odredbe o referentnim razdobljima za tjedni odmor, maksimalno tjedno radno vrijeme i trajanje noćnog rada (Tablica 2).

Tablica 2. Posebni slučajevi u kojima postoji mogućnost nevaženja odredaba o dnevnom odmoru, stanci, tjednom odmoru, trajanju noćnog rada i referentnom razdoblju za noćni rad**Table 2. Special cases where provisions on daily rest, rest break, weekly rest, night work and reference night work need not necessarily be adhered to**

a)	Radno mjesto udaljeno je od mjesta stanovanja (uključuje i rad na moru) ili su različita radna mjesta jednog radnika međusobno udaljena.
b)	Djelatnosti osiguranja i nadzora koje zahtijevaju stalnu prisutnost.
c)	Djelatnosti od kojih se zahtijevaju kontinuirane usluge ili proizvodnja: <ul style="list-style-type: none"> • zdravstvena skrb u bolnicama i sličnim ustanovama, uključujući liječnike u procesu obuke, domovi i zatvori • rad u pomorskim i zračnim lukama • produkcija tiskovina, radio, televizijska i filmska produkcija, poštanske i telekomunikacijske usluge, hitna pomoć, vatrogasci i civilna zaštita • proizvodnja, prijenos i distribucija plina, vode i električne energije, odvoz i spaljivanje smeća • industrije u kojima rad tehnički nije moguće prekinuti • aktivnosti istraživanja i razvoja • poljoprivreda • radnici koji se bave prijevozom putnika u redovitom gradskom prijevozu.
d)	Djelatnostima u kojima se može predvidjeti povećanje potrebnih aktivnosti u određenim razdobljima: <ul style="list-style-type: none"> • poljoprivreda • turizam • poštanske usluge.
e)	Radnici u željezničkom prijevozu čiji se rad obavlja s prekidima, koji rade na vlakovima ili čije su aktivnosti vezane uz raspored prometa i osiguravanje kontinuiteta i redovitosti prometa.
f)	Neuobičajene i nepredvidljive okolnosti, izvan mogućnosti kontrole poslodavca, iznimni događaji opisani u Direktivi 89/391/EEC.
g)	Nesreće ili rizik od nesreće.

Četvrta skupina izuzetaka odnosi se samo na važenje odredaba o dnevnom i tjednom odmoru. Slučajevi nevaženja mogu postojati kad smjenski radnik ne može koristiti dnevni ili tjedni odmor kod promjene smjena ili kad je rad podijeljen u više razdoblja tijekom dana (npr. poslovi čišćenja). U takvim se slučajevima odredbe o dnevnom i tjednom odmoru ne moraju primjenjivati ako postoji mogućnost kompenzacije pomoću odgovarajućih razdoblja odmora, a u iznimnim slučajevima kad nema mogućnosti takvih odmora mora se osigurati odgovarajuća zaštita zdravlja i sigurnosti radnika.

Peta skupina izuzetaka odnosi se na liječnike u procesu obrazovanja za koje postoji mogućnost nevaženja odredbi o maksimalnom tjednom trajanju rada i uz njega vezanog referentnog razdoblja. Pri tome treba postojati mogućnost kompenzacije pomoću odgovarajućih razdoblja odmora, odnosno u iznimnim slučajevima kad

nema mogućnosti takvih odmora, mora se osigurati odgovarajuća zaštita zdravlja i sigurnosti. U Direktivi je definirano i prijelazno petogodišnje razdoblje, uz mogućnost korištenja još dvije prijelazne godine za prevladavanje poteškoća u organizaciji i pružanju medicinskih usluga i zdravstvene skrbi, do potpune primjene odredbe o maksimalnom tjednom trajanju rada i za liječnike u procesu obrazovanja. To bi petogodišnje prijelazno razdoblje trajalo do 2009. godine, odnosno u slučaju korištenja i dodatne dvije godine do 2011. godine. U prve tri godine tog prijelaznog razdoblja prosječno radno vrijeme treba biti jednako ili kraće od 58 sati, u naredne dvije godine jednako ili kraće od 56 sati, a u preostalom prijelaznom razdoblju jednako ili kraće od 52 sata.

Posebna skupina izuzetaka odnosi se na odredbe o dnevnom odmoru, stanci, tjednom odmoru, trajanju noćnog rada i referentnim

razdobljima koje su ugovorene kolektivnim ugovorima. I takvi su izuzeci mogući ako postoji mogućnost kompenzacije pomoću odgovarajućih razdoblja odmora, a ako u iznimnim slučajevima nema mogućnosti takvih odmora, tada mora postojati odgovarajuća zaštita. Kolektivnim ugovorima ne može se ugovoriti referentno razdoblje za tjedno radno vrijeme dulje od 6 mjeseci, a za ostale ugovorene izuzetke referentno razdoblje ne može biti dulje od 12 mjeseci.

Direktivom su određeni i mogući izuzeci od važenja njezinih odredaba za specifične kategorije mobilnih radnika, radnika na moru te radnika na ribarskim brodovima.

Direktiva propisuje i uvjete u kojima rad u nekom referentnom razdoblju može trajati i dulje od 48 sati tjedno. Da bi takav rad bio moguć, uz primjenu općeg načela zaštite zdravlja i sigurnosti radnika moraju biti zadovoljeni još neki uvjeti. Kao prvo, poslodavac mora pribaviti pristanak radnika za takav dulji rad. U slučaju nepristajanja na takav rad radnik ne smije snositi nikakve posljedice. Poslodavac treba voditi evidenciju o radnicima koji obavljaju takav posao, a podaci o takvom radu trebaju biti na raspolaganju nadzornim službama koje takav rad mogu zabraniti ili ograničiti zbog ugrožene sigurnosti ili zdravlja.

NOVI PRIJEDLOG DIREKTIVE COM/2005/0246

U postojećoj Direktivi dvije odredbe omogućuju gotovo neograničeno produljenje radnog vremena. Jedna se odnosi na mogućnost izuzeća (engl. *opt-out*) od odredbe da tjedni rad prosječno traje najviše 48 sati na osnovi dobrovoljnog pristanka radnika da radi dulje od 48 sati. Druga se odnosi na mogućnost trajanja referentnog razdoblja za izračun prosječnog radnog vremena do godine dana, iako samo u određenim slučajevima na osnovi kolektivnog ugovora. Nadalje, tri presude Europskog suda pravde potvrdile su da rad u pripravnosti (engl. *on-call working time*), kad radnik mora biti na raspolaganju na radnom mjestu, također treba definirati kao radno vrijeme. Prateći proces primjene Direktive, Europska je komisija utvrdila da bi trebalo izmijeniti neke njezine odredbe

(COM/2004/0607). Međutim, između predstavnika europskih poslodavaca i radnika postoje velike nesuglasice u vezi odredaba direktive koje govore o mogućnosti individualnog izuzeća od maksimalnog trajanja radnog tjedna, odredaba koje definiraju rad u pripravnosti, te odredaba o produljivanju referentnog razdoblja za računanje maksimalnog trajanja radnog tjedna od 4 mjeseca na 12 mjeseci. Europski je parlament prihvatio amandmane na prijedlog izmjena Direktive (COM/2004/0607) koje je Europska komisija velikim dijelom unijela u novi prijedlog izmjena Direktive (COM/2005/0246). Međutim, Europsko vijeće ministara u lipnju 2005. nije se uspjelo usuglasiti niti glasovati u vezi novog prijedloga Direktive te se cjelokupni proces izmjena još uvijek nalazi u svojevrsnoj mat poziciji.

HRVATSKE ODREDBE O RADNOM VREMENU

Hrvatske odredbe o radnom vremenu sadržane su u Zakonu o radu (N.N., br. 137/04.). Dio tih odredaba u skladu je s Direktivom 2003/88EC, ili je čak i povoljniji, dok će se neke odredbe u budućnosti trebati uskladiti s odredbama Europske direktive o radnom vremenu.

Tako je u Zakonu o radu propisano da puno **tjedno radno vrijeme** ne smije biti dulje od 40 sati. Izuzeci od odredbe o 40 satnom radnom tjednu mogući su u slučaju preraspodijeljenog radnog vremena i prekovremenog rada. O preraspodijeljenom radnom vremenu Zakon govori kad zbog naravi posla radno vrijeme tijekom jednoga razdoblja traje dulje, a tijekom drugoga razdoblja kraće od punog ili nepunog radnog vremena. Ako je radno vrijeme preraspodijeljeno, ono ne smije biti dulje od 52 sata tjedno, a za sezonske poslove kolektivnim ugovorom može se ugovoriti njegovo trajanje do najviše 60 sati tjedno. O prekovremenom radu Zakon govori kad radnik na zahtjev poslodavca mora raditi dulje od punog radnog vremena u slučaju više sile, izvanrednoga povećanja opsega rada i u drugim sličnim slučajevima prijeke potrebe. Prekovremeni rad može trajati najviše 10 sati tjedno. Prema tome, u hrvatskom zakonu koji regulira radno vrijeme, u slučaju prekovremenog i preraspodijeljenog rada bilo bi moguće da rad traje dulje od 48 sati, što je

gornja granica trajanja rada određena Direktivom 2003/88/EC. Međutim, referentno razdoblje za računanje tjednog radnog vremena u Zakonu o radu nije jasno određeno. O njemu se može zaključivati na osnovi odredbe o računanju prosječnog radnog vremena u slučaju preraspodijeljenog radnog vremena. Tom se odredbom navodi kao referentno razdoblje za računanje prosječnog radnog vremena kalendarska godina ili drugo razdoblje određeno kolektivnim ugovorom, dok je Direktivom 2003/88/EC za izračun tjednog radnog vremena propisano referentno razdoblje od 4 mjeseca.

Što se tiče trajanja različitih vrsta odmora, za rad koji traje najmanje 6 sati Zakon o radu propisuje dnevnu **stanku** u trajanju od 30 minuta koja se računa kao dio radnog vremena, osim ako posebnim zakonom nije drugačije određeno. Nadalje, **dnevni odmor** između dva radna dana propisan je u trajanju od 12 sati neprekidno, a za sezonske poslove najmanje 10 sati neprekidno. Stoga je odredba o dnevnom odmoru za sezonske radnike u neskladu s Direktivom propisanih 11 sati dnevnog odmora. **Tjedni je odmor** propisan u trajanju od 24 sata neprekidno - u pravilu nedjeljom, a u slučaju prijekne potrebe neki drugi dan u tjednu. U Zakonu o radu ne navodi se da se tjedni odmor nadovezuje na prethodni dnevni odmor, kao ni referentno razdoblje u kojem treba biti zadovoljena ova odredba, kao što je to slučaj s Direktivom 2003/88/EC. Odredbom Zakona o radu, kojom je najkraći **godišnji odmor** određen u trajanju od 18 radnih dana, trajanje je godišnjeg odmora kraće od minimuma propisanog Direktivom 2003/88/EC, kako u slučaju kad tjedan ima 6 radnih dana tako i slučaju kad uključuje 5 radnih dana.

I konačno, u pogledu **noćnog rada** u hrvatsko će zakonodavstvo trebati ugraditi odredbe o besplatnim prethodnim i periodičkim zdravstvenim pregledima u redovitim vremenskim intervalima za noćne radnike, odredbe o premještanju radnika koji imaju zdravstvene probleme vezane uz noćni rad na rad danju - kad god je to moguće - te odredbe koje će osigurati jednaku dostupnost službe za prevenciju i zaštitu zdravlja za noćne i smjenske radnike kakva postoji i za radnike koji ne rade u smjenama.

LITERATURA

Adams, N. L., Barlow, A., Hiddlestone, J.: Obtaining ergonomics information about industrial injuries: a five-year analysis, *Applied Ergonomics*, 12, 1981., 2, 71–81.

Åkerstedt T.: Shift work and disturbed sleep/wakefulness, *Occupational Medicine (London)*, 53, 2003., 2, 89-94.

Åkerstedt, T. Work injuries and time of day—national data, *Shiftwork International Newsletter*, 12, 1995., 1, 2.

Alfredsson, L., Karasek, R. A., Theorell, T.: Myocardial infarction risk and psychosocial work environment. An analysis of the male Swedish working force, *Social Science and Medicine*, 16, 1982., 4, 463–467.

*Amended proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2003/88/EC concerning certain aspects of the organization of working time (*COM/2005/0246 final - COD 2004/0209*)*

Angersbach, D., Knauth, P., Loskant, H., Karvonen, M. J., Undeutsch, K., Rutenfranz, J.: A retrospective cohort study comparing complaints and diseases in day and shift workers, *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 45, 1980., 2, 127-140.

Armstrong, B. G., Nolin, A. D., MacDonald, A. D.: Work in pregnancy and birth weight for gestational age, *British Journal of Industrial Medicine*, 46, 1989., 3, 196–199.

Buell, P., Breslow, L.: Mortality from CHD in Californian men who work long hours, *Journal of Chronic Diseases*, 11, 1960., 615-626.

Council Directive 89/391/EEC of 12 June 1989 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work. Official Journal L 183, 22/06/1989 p. 0001-0008.

Council Directive 93/104/EC of 23 November 1993 concerning certain aspects of the organization of working time. Official Journal L 307, 13/12/1993 p. 0018-0024.

Directive 2000/34/EC of the European Parliament and of the Council of 22 June 2000 amending Council Directive 93/104/EC

concerning certain aspects of the organization of working time to cover sectors and activities excluded from that Directive. Official Journal L 195, 01/08/2000 p. 0041-0045.

Directive 2003/88/EC of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 concerning certain aspects of the organization of working time. Official Journal L 299, 18/11/2003 p. 0009-0019.

Ezoe, S., Morimoto, K.: Behavioural lifestyle and mental health status of Japanese factory workers, *Preventive Medicine*, 23, 1994., 1, 98-105.

Folkard, S.: Black times: temporal determinants of transport safety, *Accident Analysis and Prevention*, 29, 1997., 4, 417-430.

Folkard, S., Tucker, P. Shift work, safety and productivity, *Occupational Medicine (London)*, 53, 2003., 2, 95-101.

Galambos, N. L., Walters, B. J.: Work hours, schedule inflexibility and stress in dual-earner spouses, *Canadian Journal of Behavioural Science*, 24, 1992., 3, 290-302.

Haenecke, K., Tiedemann, S., Nachreiner, F., Grzech-Sukalo, H.: Accident risk as a function of hours at work and time of day as determined from accident data and exposure models for the German working population, *Scandinavian Journal of Work and Environmental Health*, 24, 1998., Suppl. 3, 43-48.

Hinkle, L. E., Whitney, L. H., Lehman, E. W., Dunn, J., Benjamin, B., King, R.: Occupation, education, and coronary heart disease, *Science*, 161, 838, 1968., 238-248.

Houston, D. M., Allt, S. K.: Psychological distress and error making among junior house officers, *British Journal of Health Psychology*, 2, 1997., 2, 141-151.

Ihre, B. J. E., Müller, R.: Gastric and duodenal ulcer, *Acta Medica Scandinavica*, 116, 1943., 33-57.

Kawachi, I., Colditz, G. A., Stampfer, M. J., Willett, W. C., Manson, J. E., Speizer, F. E., Hennekens, C. H.: Prospective study of shift work and risk of coronary heart disease in women, *Circulation*, 92, 1995., 11, 3178-3182.

Kirkaldy, B. D., Timpop, R., Cooper, C. L.: Working hours, job stress, work satisfaction and

accident rates among medical practitioners and allied personnel, *International Journal of Stress Management*, 4, 1997., 79-87.

Knutsson, A., Åkerstedt, T., Jonsson, B., Orth-Gomer, K.: Increased risk of ischemic heart disease in shift workers, *Lancet*, 2, 1986., 8498, 89-92.

Lavie, P., Chillag, N., Epstein, R. Tzichinsky, O., Given, R., Fuchs, S., Shahal, B.: Sleep disturbances in shift workers: a marker for maladaptation syndrome, *Work and Stress*, 3, 1989., 1, 33-40.

Levin, L., Oler, J., Whiteside, J. R.: Injury incidence rates in a paint company on rotating production shifts, *Accident Analysis and Prevention*, 17, 1985., 1, 67-73.

Macdonald I., Smith L., Lowe S. L., Folkard S.: Effects on accidents of time into shift and of short breaks between shifts, *International Journal of Occupational and Environmental Health*, 3, 1997., Suppl. 2, S40-S45.

MacDonald, A. D., McDonald, J. C., Armstrong, B., Cherry, N. M., Nolin, A. D., Robert, D.: Prematurity and work in pregnancy, *British Journal of Industrial Medicine*, 45, 1988., 1, 56-62.

Maruyama, S., Morimoto, K.: Effects of long work hours on life-style, stress and quality of life among intermediate Japanese managers, *Scandinavian Journal of Work, Environment and Health*, 22, 1996., 5, 353-359.

McNamee, R., Binks, K., Jones, S., Faulkner, D., Slovak, A., Cherry, N. M.: Shiftwork and mortality from ischaemic heart disease, *Occupational and Environmental Medicine*, 53, 1996., 6, 367-373.

Nachreiner, F.: Extended work hours and accident risk. U: T. Marek, H. Oginska, J. Pokorski, G. Costa i S. Folkard (ur.) *Shiftwork 2000—Implications for Science, Practice and Business*, Institute of Management, Jagiellonian University, Kraków, 29-44, 2000.

Nachreiner, F., Akkermann, S., Haenecke, K.: Fatal accident risk as a function of hours into work. U: S. Hornberger, P. Knauth, G. Costa i S. Folkard (ur.) *Shiftwork in the 21st Century*, Peter Lang, Frankfurt, 19-24, 2000.

Ong, C. N., Phoon, W. O., Iskandar, N., Chia, K. S.: Shiftwork and work injuries in an iron and steel mill, *Applied Ergonomics*, 18, 1987., 51–56.

Proctor, S. P., White, R. F., Robins, T. G., Echeverria, D., Rocskay, A. Z.: Effect of overtime work on cognitive function in automotive workers, *Scandinavian Journal of Work, Environment and Health*, 22, 1996., 2, 124-132.

*Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2003/88/EC concerning certain aspects of the organization of working time {SEC(2004)1154} /*COM/2004/0607 final - COD 2004/0209*/*

Quaas, M., Tunsch, R.: Problems of disablement and accident frequency in shift - and night work, *Studia Laboris et Salutis*, 1972., 11, 52–57.

Raggatt, P. T. F.: Work stress among long-distance coach drivers: A survey and correlational study, *Journal of Organisational Behaviour*, 12, 1991., 565-579.

Russek, H. I., Zohman, B. L.: Relative significance of heredity, diet and occupational stress in coronary heart disease of young adults, *The American Journal of Medical Sciences*, 235, 1958., 3 266-275.

Segawa, K., Nakazawa, S., Tsukamoto, Y., Kurita, Y., Goto, H., Fukui, A., Takano, K.: Peptic ulcer is prevalent among shift workers, *Digestive Diseases and Sciences*, 32, 1987., 5, 449–453.

Smith, L., Folkard, S., Poole, C. J. M.: Increased injuries on night shift, *Lancet*, 344, 1994., 8930, 1137–1139.

Smith, L., Folkard, S., Poole, C. J. M.: Injuries and worktime: evidence for reduced safety on-shift, *Journal of Health and Safety*, 12, 1997., 5–16.

Sokejima, S., Kagamimori, S.: Working hours as a risk factor for acute myocardial infarction in

Japan: case-control study, *British Medical Journal*, 317, 1998., 7161, 775-780.

Steenland, K., Fine, L.: Shift work, shift change, and risk of death from heart disease at work, *American Journal of Industrial Medicine*, 29, 1996., 3, 278–281.

Thiel, H. G., Parker, D., Bruce, T. A.: Stress factors and the risk of myocardial infarction, *Journal of Psychosomatic Research*, 17, 1973., 1, 43-57.

Tuchsen F.: Working hours and ischaemic heart disease in Danish men: a 4-year cohort study of hospitalisation, *International Journal of Epidemiology*, 22, 1993., 2, 215–221.

Tucker, P., Folkard, S., Macdonald, I.: Rest breaks and accident risk, *Lancet*, 361, 2003., 9358, 680.

Tucker, P., Folkard, S., Macdonald, I., Charyszyn, S.: Temporal determinants in accident risk in a large engineering assembly plant, *Shiftwork International Newsletter*, 18, 2001., 1, 16.

Wagner, J. A. Shiftwork and safety: a review of the literature and recent research findings. U: F. Aghazadeh (ur.) *Trends in Ergonomics/Human Factors V: Proceedings of the Third Industrial Ergonomics and Safety Conference*, Louisiana State University, New Orleans, 1988.

Westman, M., Eden, D., Shirom, A.: Job stress, cigarette smoking and cessation: the conditioning effect of peer support, *Social Science and Medicine*, 20, 1985., 6, 637-644.

Xu, X., Ding, M., Li, B., Christiani, D. C.: Association of rotating shiftwork with preterm births and low birth weight among never smoking women textile workers in China, *Occupational and Environmental Medicine*, 51, 1994., 7, 470–474.

Zakon o radu (pročišćeni tekst), Narodne novine, br. 137/04.

**EUROPEAN WORKING TIME DIRECTIVE:
BETWEEN HEALTH PROTECTION AND COMPETITIVE ECONOMY**

SUMMARY: European Working Time Directive sets minimal requirements for the organization of working time in order to protect workers' health and ensure safety from the adverse effects of long working hours, unsuitable breaks, daily and weekly rests and annual leaves, as well as from the adverse effects of night- or shift work. From its first adoption (93/104/EC) the Directive has undergone certain revisions (2000/34/EC and 2003/88/EC) due to the requirements for the improvement in safety and health, on one hand, and enhanced competitiveness of the European economy, on the other. Based on the follow up of the Directive implementation, the European Commission designed a new proposal for the revision (COM/2004/0607). However, there are dissidences between the representatives of European employers and workers, as well as between the European Parliament and some members of the European Council, regarding the provisions which enable individual opt-out from maximum weekly working time, provisions that define on-call work, and provisions that extend the reference periods for calculations of maximum weekly working time from 4 to 12 months. Therefore the decision on the amended Directive proposal (COM/2005/0246) has not yet been reached.

Key words: *weekly working time, rest break, daily rest, weekly rest period, annual leave, shift work, night work, reference periods, on-call work, individual opt-out*

*Subject review
Received: 2006-02-09
Accepted: 2007-01-02*